

นิ พ น ธ์ ต ้น น ุ บ ั บ

บ ั จ ั จ ัย ที่ ก ี ย ว ข ็ อ ง กั บ ค ุ ณ ภา พ ชี วิ ต ข อ ง ผู้ ค ู แ ล ผู้ ป ่ ว ย โร ค จิต เภ ท

ทั ศ นี ย ์ กุล จ น ะ พ ง ศ ์ พ ัน ธ์ *, กฤ ต นั ย ์ แ ก ้ว ย ศ **,
ค ุ ช ม ฎี อู ค ม อธิ ทิ พ ง ศ ์ ***, เก ย ร มา ศ อ ยู่ ถิ น ****

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ : เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ป่วยโรคจิตเภท

วัตถุประสงค์และวิธีการ : การวิจัยนี้เป็นการศึกษากาตดัคขวาง โดยศึกษาในผู้ดูแลผู้ป่วยที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคจิตเภท ตามเกณฑ์การวินิจฉัย ICD-10 ที่เข้ารับบริการที่กลุ่มงานผู้ป่วยนอกจิตเวช สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระเจ้าพระยา ระหว่างเดือนเมษายน – เดือนมิถุนายน 2559 จำนวน 394 ราย เครื่องมือที่ใช้คือ 1) แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป 2) แบบประเมินคุณภาพชีวิต EQ-5D-5L (EuroQoL group – 5 Dimensions – 5 Levels) ฉบับภาษาไทย โดยจันทนา พัฒนเกสซ์ และคณะ สถิติที่ใช้คือ จำนวน ร้อยละ multiple linear regression analysis

ผล : ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 66.0 อายุเฉลี่ย 51.4 ± 13.3 ปี รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ร้อยละ 51.8 และมีโรคประจำตัว ร้อยละ 62.4 ความสัมพันธ์กับผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นพ่อ/แม่ ร้อยละ 38.1 ระยะเวลาดูแลผู้ป่วยต่อวันประมาณ 4 ชั่วโมง ร้อยละ 44.2 ระยะเวลารวมในการดูแลผู้ป่วยมากกว่า 5 ปี ร้อยละ 71.3 คะแนน EQ-5D-5L Visual Analog Scale (EQ-5D-5L VAS) เฉลี่ย 78.09 ± 16.76 คะแนนอรรถประโยชน์เฉลี่ย 0.56 ± 0.19 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนนอรรถประโยชน์ทางด้านลบคือ อายุ รายได้ ไม่เพียงพอ และการมีโรคประจำตัว ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ EQ-5D-5L VAS ทางด้านบวกคือ เพศชาย และการศึกษาระดับมัธยมศึกษา/ปวช/ปวส ระดับปริญญาตรีขึ้นไป ทางด้านลบคือ รายได้ไม่เพียงพอ และการมีโรคประจำตัว

สรุป : การวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพโดยใช้ EQ-5D-5L ของผู้ดูแล พบปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อายุ การศึกษา รายได้ และโรคประจำตัว ผลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในทางคลินิก โดยเฉพาะค่าอรรถประโยชน์ที่จะนำมาประเมินผลทางเศรษฐศาสตร์ในการกำหนดนโยบายได้ต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ : คุณภาพชีวิต, ผู้ดูแล, ผู้ป่วยโรคจิตเภท

*จิตแพทย์ สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระเจ้าพระยา

**นักวิชาการศึกษา สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระเจ้าพระยา

***พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์

****นักจัดการงานทั่วไป สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระเจ้าพระยา

ASSOCIATED FACTORS OF QUALITY OF LIFE IN CAREGIVERS OF SCHIZOPHRENIA PATIENTS

Thatsani Kunchanaphongphan*, *Krittanaï Kaewyot***,
Dussadee Udomittipong***, *Keyunmart Yootin*****

Abstract

Objective : To describe the factors related to quality of life among caregivers caring for patients with schizophrenia.

Material and Method : This is A cross-sectional survey research. 394 caregivers attending the outpatient department of Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry of all schizophrenia patients diagnosed according to the ICD-10 were chosen. The research instruments were general basic information and EQ-5D-5L (EuroQoL group – 5 Dimensions – 5 Levels) Thai version developed by Juntana Pattanaphesaj et al. Percentage and multiple linear regression were employed in statistical analyzing the data.

Results : Most of the caregivers were female (66.0%), the mean age of them was 51.4 ± 13.3 years. Having chronic diseases and insufficient income with expenditure were 62.4% and 51.8% respectively. Caregiver's relationship was being a patient's mother or father (38.1%). 44.2 % of caregivers cared for the patients 4 hours per day and total time for caring was 71.3%. The mean EQ-5D-5L Visual Analog Scale (EQ-5D-5L VAS) score was 78.09 ± 16.76 while mean utility score was $0.56 + 0.19$. Age, Insufficient income, having chronic disease were negative factors related to utility score and also found that the positive factors affecting EQ-5D-5L VAS were male caregivers and education level (vocational, high school and higher bachelor degree) and negative factor were insufficient income and having chronic diseases.

Conclusion : Factors associated with caregivers quality of life using EQ-5D-5L were age, education, income and chronic disease. However, this finding could be benefit for clinical designs, especially the utilities, including economic assessment and policy determination in the future.

Keywords : caregiver, quality of life, schizophrenia patient

---

*Psychiatrist, Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry

**Education Officer, Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry

***Registered Nurse, Songkhla Rajanagarindra Psychiatric Hospital

****General Administration officer, Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry

บทนำ

โรคจิตเภทเป็นความเจ็บป่วยทางจิตที่พบมากที่สุด มีทั้งความรุนแรงและเรื้อรัง ความชุกของโรคในประชากรทั่วไปพบร้อยละ 1 - 1.5¹ อุบัติการณ์ของโรคพบได้ประมาณร้อยละ 0.85 ของประชากรทั่วโลก ประเทศไทยพบว่า โรคจิตเภทเป็นโรคเรื้อรังทางจิตเวชที่มีสถิติการเจ็บป่วยมากเป็นอันดับ 1² พบว่ามีผู้ป่วยจิตเภทร้อยละ 24.2 ของผู้ป่วยจิตเวชทั้งหมด³ และจัดเป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญของประเทศ มีการศึกษาอัตราการกำเริบในผู้ป่วยจิตเภทพบสูงถึงร้อยละ 70 ซึ่งมีสาเหตุจากการขาดการรักษาอย่างต่อเนื่อง ขาดยา ขาดการดูแล ผู้ดูแลและผู้ป่วยขาดความรู้เรื่องโรค⁴ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งรบกวนผู้ดูแลมากที่สุด ในประเทศไทย ผู้ดูแลมักเป็นบุคคลที่อยู่ภายในครอบครัวเดียวกันหรือผู้ดูแลที่ไม่เป็นทางการ (Informal caregiver) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในครอบครัว (Family caregiver) เป็นเพศหญิง⁵

คุณภาพชีวิต (quality of life) ซึ่งตามความหมายขององค์การอนามัยโลกหมายถึง การรับรู้และประเมินสภาวะชีวิตของตนโดยตรง ในด้านร่างกายด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ด้านความเชื่อส่วนบุคคลภายใต้วัฒนธรรม ค่านิยม และเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคล The World Health Organization Quality of Life Assessment Group พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลในครอบครัวผู้ป่วยจิตเภทคือ สัมพันธภาพในครอบครัว อาการทางจิตของผู้ป่วย การศึกษา อาชีพ ความเพียงพอของ

รายได้ในครอบครัว และความเข้มแข็งในการมองโลก ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับคุณภาพชีวิตในระดับสูง⁶ และจากการรายงานของ Caqueo-Urizar และคณะ⁷ พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแล คือ เพศหญิง (มารดา) รายได้ ความรู้สึกเป็นภาระ การเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว การขาดการสนับสนุนทางสังคม และลักษณะอาการของผู้ป่วย

ดังนั้น หากผู้ดูแลมีคุณภาพชีวิตที่เกิดจากผลกระทบด้านลบของความรู้สึกเป็นภาระต่อผู้ดูแลทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจอารมณ์ เศรษฐกิจ และสังคม ก็ยังผลต่อคุณภาพการดูแลผู้ป่วย ผู้ป่วยไม่ได้รับการดูแลที่ถูกต้อง ผู้ป่วยมีโอกาสได้รับความรุนแรงจากผู้ดูแลนำมาซึ่งการกลับเป็นซ้ำของโรคจิตเภท⁸⁻⁹ และจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเทศไทยและต่างประเทศ ยังมีคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลหลักผู้ป่วยจิตเภทที่ไม่มากนัก ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจึงเป็นแนวทางในการช่วยป้องกันการลดระดับคุณภาพชีวิตและยังช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภท

นิยามศัพท์

คุณภาพชีวิต (quality of life) หมายถึง ความพึงพอใจในการดำรงชีวิต สามารถทำหน้าที่และดูแลตนเองให้มากที่สุด ตามสภาวะของความแข็งแรงและความจำกัดที่มีอยู่ มีความสุขทางด้านจิตใจ ดำเนินชีวิตตามแบบแผนการดำเนินชีวิตปกติ และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีและคงไว้ซึ่งคุณค่าแห่งตน

ผู้ดูแล (caregiver) หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่หลักและรองในการปฏิบัติกิจกรรมต่อผู้ป่วย โดยมุ่งเน้นการกระทำเพื่อตอบสนองความต้องการด้านร่างกาย เช่น การดูแล ด้านความสะอาดของร่างกายผู้ป่วย การจัดเตรียมยาให้ผู้ป่วย และได้รับยาตามแผนการรักษาของแพทย์ เป็นต้น

คะแนนอรรถประโยชน์ (utility) หมายถึง การนำสถานะสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ (ซึ่งมีค่าอรรถประโยชน์เท่ากับ 1) หักลบด้วยค่าสัมประสิทธิ์ของแต่ละมิติทางสุขภาพทั้ง 5 ด้าน (การเคลื่อนไหว การดูแลตัวเอง กิจกรรมที่ทำเป็นประจำ อาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัว และความวิตกกังวลหรือความซึมเศร้า) โดยค่าสัมประสิทธิ์หมายถึงค่าอรรถประโยชน์ที่สูญเสียไปจากการมีสถานะสุขภาพที่ไม่สมบูรณ์ ค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าวมีความแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ ขึ้นกับทัศนคติที่มีต่อสถานะสุขภาพ¹⁰

วัตถุประสงค์และวิธีการ

รูปแบบงานวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาภาคตัดขวาง (cross-sectional study) โดยศึกษาในผู้ดูแลผู้ป่วยที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคจิตเภท ตามเกณฑ์การวินิจฉัย ICD-10 ที่เข้ารับบริการที่กลุ่มงานผู้ป่วยนอกจิตเวช สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ระหว่างเดือนเมษายน – เดือนมิถุนายน 2559

กลุ่มตัวอย่าง

ผู้ดูแลต้องมีอายุ 20 ปีขึ้นไป มีการดูแลผู้ป่วยอย่างเป็นประจำตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป

และยินยอมในการให้สัมภาษณ์ ได้กลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณโดยใช้สูตร Yamane จำนวน 394 คน ผ่านการสุ่มอย่างง่าย (Sample random sampling) โดยการสัมภาษณ์จากผู้วิจัย **เครื่องมือที่ใช้**

1. แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ดูแล โดยแบ่งเป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ดูแล และข้อมูลทั่วไปในการดูแลผู้ป่วย

2. แบบประเมินคุณภาพชีวิต EQ – 5D – 5L (EuroQol group – 5 Dimensions – 5 Levels) ฉบับภาษาไทย โดยจันทนา และคณะ¹¹ โดยประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกประกอบด้วยมิติทางสุขภาพ 5 ด้าน ได้แก่ การเคลื่อนไหว การดูแลตนเอง กิจกรรมที่ทำเป็นประจำ อาการเจ็บปวด/อาการไม่สบายตัว และความวิตกกังวล/ความซึมเศร้า แต่ละด้านมี 5 ตัวเลือกซึ่งเรียงตามระดับความรุนแรงตั้งแต่ไม่มีปัญหาจนถึงมีปัญหา มากที่สุด ส่วนที่สองเป็นแบบประเมินภาวะสุขภาพทางตรง หรือ Visual Analog Scale (VAS) มีลักษณะเป็นคะแนนตั้งแต่ 0 ถึง 100 โดย 0 หมายถึงสุขภาพที่แย่มากที่สุด 100 หมายถึงสุขภาพที่ดีที่สุด โดยให้ผู้ตอบประเมินสุขภาพตนเอง ทั้งนี้คะแนนอรรถประโยชน์คำนวณจากคำตอบในส่วนแรกโดยใช้ตารางคะแนนอรรถประโยชน์ที่เฉพาะเจาะจงกับแต่ละประเทศ โดยค่าอรรถประโยชน์เป็นค่าที่แสดงถึงความพึงพอใจของแต่ละบุคคลต่อสถานะสุขภาพของตนเองมีค่าตั้งแต่ -1 ถึง 1 โดย 1 หมายถึงสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ที่สุด 0 หมายถึงสุขภาพที่แย่มากที่สุดหรือเสียชีวิต ส่วนค่าอรรถประโยชน์ที่คิดลบหมายถึงสถานะที่แย่มาก

กว่าตาย (worse than dead)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลส่วนบุคคล และข้อมูลคุณภาพชีวิต วิเคราะห์โดยใช้การแจกแจงความถี่เป็นจำนวน และค่าร้อยละ

2. วิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนนอรรถประโยชน์ และคะแนน EQ-5D-5L VAS โดยใช้สถิติ multiple linear regression กำหนดให้มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระเจ้าพระยา โดยชี้แจงให้กลุ่มตัวอย่างทราบถึงสิทธิในการตัดสินใจเข้าร่วมวิจัยพร้อมทั้งอธิบายให้กลุ่มตัวอย่างทราบว่า การตอบรับหรือปฏิเสธเข้าร่วมวิจัย จะไม่มีผลต่อการรับการรักษาและรับบริการต่างๆ ที่กลุ่มตัวอย่างจะได้รับจากเจ้าหน้าที่ของสถาบันฯ ข้อมูลทุกอย่างของกลุ่มตัวอย่างจะถือเป็นความลับ แต่จะนำข้อมูลไปวิเคราะห์ในภาพรวม

ผล

จากกลุ่มตัวอย่าง 394 คน ในส่วนข้อมูลทั่วไปส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 66.0 โดยอายุเฉลี่ย 51.4 ± 13.3 ปี ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 25–59 ปี ร้อยละ 68.0 ไม่ได้เรียนหนังสือหรือสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 40.6 สถานภาพสมรส ร้อยละ 54.6 อาชีพรับจ้าง ร้อยละ 28.7 มีรายได้ 10,001 – 30,000 บาท ร้อยละ 31.5 รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ร้อยละ 51.8 และมีโรคประจำตัว ร้อยละ 62.4 ในส่วนข้อมูลทั่วไปด้านการดูแลผู้ป่วย พบว่า ความสัมพันธ์กับผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นพ่อ/แม่ ร้อยละ 38.1 ส่วนใหญ่มีคนอื่นดูแลร่วมด้วย ร้อยละ 60.7 ระยะเวลาดูแลผู้ป่วยต่อวันประมาณ 4 ชั่วโมง ร้อยละ 44.2 ระยะเวลารวมในการดูแลผู้ป่วยมากกว่า 5 ปี ร้อยละ 71.3 ระยะเวลาความเจ็บป่วยของผู้ป่วยมากกว่า 10 ปี ร้อยละ 55.6 และส่วนใหญ่มีสิทธิการรักษา ร้อยละ 51.5 (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง (n = 394)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ข้อมูลทั่วไปของผู้ดูแล		
เพศ		
ชาย	134	34.0
หญิง	260	66.0
อายุ (เฉลี่ย 51.4 ± 13.3 ปี)		
≤ 24 ปี	13	3.3
25 – 59 ปี	268	68.0
≥ 60 ปี	113	28.7

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง (n = 394) (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ข้อมูลทั่วไปของผู้ดูแล		
การศึกษา		
ไม่ได้เรียนหนังสือ/ประถมศึกษา	159	40.4
มัธยมศึกษา/ปวช/ปวส	142	36.0
อุดมศึกษา	93	23.6
สถานภาพสมรส		
โสด	95	24.1
สมรส	215	54.6
หม้าย/หย่า/แยกกันอยู่	84	21.3
อาชีพ		
ว่างงาน	83	21.1
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	38	9.6
ค้าขาย	85	21.6
รับจ้าง	113	28.7
อื่น ๆ	75	19.0
รายได้ต่อเดือน		
≤ 5,000 บาท	119	30.2
5,001 – 10,000 บาท	99	25.1
10,001 – 30,000 บาท	124	31.5
> 30,000 บาท	52	13.2
ความเพียงพอของรายได้		
ไม่เพียงพอ	204	51.8
เพียงพอ	190	48.2
โรคประจำตัว		
ไม่มี	246	62.4
มี	148	37.6
ข้อมูลทั่วไปในการดูแลผู้ป่วย		
ความสัมพันธ์กับผู้ป่วย		
พ่อ/แม่	150	38.1
พี่น้อง	111	28.2
บุตร	53	13.5
อื่น ๆ	80	20.3
การดูแลผู้ป่วย		
เป็นผู้ดูแลผู้ป่วยเพียงคนเดียว	155	39.3
มีคนอื่นดูแลร่วมด้วย	239	60.7

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง (n = 394) (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ข้อมูลทั่วไปในการดูแลผู้ป่วย		
ระยะเวลาในการดูแลผู้ป่วยต่อวัน		
ประมาณ 4 ชั่วโมง	174	44.2
ประมาณ 8 ชั่วโมง	89	22.6
ประมาณ 12 ชั่วโมง	57	14.5
ประมาณ 24 ชั่วโมง	74	18.8
ระยะเวลารวมในการดูแลผู้ป่วย		
≤ 5 ปี	113	28.7
> 5 ปี	281	71.3
ระยะเวลาความเจ็บป่วยของผู้ป่วย		
< 1 ปี	26	6.6
1 – 10 ปี	149	37.8
> 10 ปี	219	55.6
สิทธิการรักษาของผู้ป่วย		
จ่ายเงินเอง	191	48.5
มีสิทธิการรักษา	203	51.5

จากตารางที่ 2 พบว่า ด้านการเคลื่อนไหว ส่วนใหญ่ผู้ดูแลไม่มีปัญหาเรื่องการเดิน ร้อยละ 68.0 ด้านการดูแลตนเอง ส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาในการอาบน้ำ หรือใส่เสื้อผ้าด้วยตนเอง ร้อยละ 93.4 ด้านกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ ส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาในกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ ร้อยละ 87.6 ด้านอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัว ส่วนใหญ่ไม่มีอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัว ร้อยละ 51.5 และด้านความวิตกกังวลหรือความซึมเศร้า ส่วนใหญ่ไม่รู้สึกรู้สึกวิตกกังวลหรือความซึมเศร้า ร้อยละ 53.8 ส่วนค่าเฉลี่ยคะแนน EQ-5D-5L visual analogue scale (EQ-5D-5L VAS) เท่ากับ 78.09 ± 16.76 และ

ค่าเฉลี่ยคะแนนอรรถประโยชน์ (utility) เท่ากับ 0.56 ± 0.19

จากตารางที่ 3 พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนนอรรถประโยชน์ ได้แก่ อายุ คือ อายุที่เพิ่มขึ้นหนึ่งหน่วยจะมีผลให้คะแนนอรรถประโยชน์ลดลง 0.197 หน่วย (95%CI = -0.005, -0.001) รายได้ไม่เพียงพอ คือ การที่รายได้ไม่เพียงพอจะมีผลให้คะแนนอรรถประโยชน์ลดลง 0.164 หน่วย (95%CI = -0.103, -0.023) และการมีโรคประจำตัว คือ การมีโรคประจำตัวจะมีผลให้คะแนนอรรถประโยชน์ลดลง 0.247 หน่วย (95%CI = -0.135, -0.061)

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ป่วยโรคจิตเภท (n = 394)

คุณภาพชีวิต	จำนวน	ร้อยละ
การเคลื่อนไหว		
ข้าพเจ้าไม่มีปัญหาในการเดิน	268	68.0
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการเดินเล็กน้อย	46	11.7
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการเดินปานกลาง	43	10.9
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการเดินอย่างมาก	37	9.4
ข้าพเจ้าเดินไม่ได้	0	0.0
การดูแลตนเอง		
ข้าพเจ้าไม่มีปัญหาในการอาบน้ำ หรือใส่เสื้อผ้าด้วยตนเอง	368	93.4
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการอาบน้ำ หรือใส่เสื้อผ้าด้วยตนเองเล็กน้อย	20	5.1
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการอาบน้ำ หรือใส่เสื้อผ้าด้วยตนเองปานกลาง	4	1.0
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการอาบน้ำ หรือใส่เสื้อผ้าด้วยตนเองอย่างมาก	2	0.5
ข้าพเจ้าอาบน้ำ หรือใส่เสื้อผ้าด้วยตนเองไม่ได้	0	0.0
กิจกรรมที่ทำเป็นประจำ		
ข้าพเจ้าไม่มีปัญหาในการทำกิจกรรมที่ทำเป็นประจำ	345	87.6
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการทำกิจกรรมที่ทำเป็นประจำเล็กน้อย	30	7.6
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการทำกิจกรรมที่ทำเป็นประจำปานกลาง	16	4.1
ข้าพเจ้ามีปัญหาในการทำกิจกรรมที่ทำเป็นประจำอย่างมาก	3	0.8
ข้าพเจ้าทำกิจกรรมที่ทำเป็นประจำไม่ได้	0	0.0
อาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัว		
ข้าพเจ้าไม่มีอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัว	203	51.5
ข้าพเจ้ามีอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัวเล็กน้อย	77	19.5
ข้าพเจ้ามีอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัวปานกลาง	59	15.0
ข้าพเจ้ามีอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัวอย่างมาก	54	13.7
ข้าพเจ้ามีอาการเจ็บปวดหรืออาการไม่สบายตัวอย่างมากที่สุด	1	0.3
ความวิตกกังวลหรือความซึมเศร้า		
ข้าพเจ้าไม่รู้สึกรู้สึกวิตกกังวลหรือซึมเศร้า	212	53.8
ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกกังวลหรือซึมเศร้าเล็กน้อย	84	21.3
ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกกังวลหรือซึมเศร้าปานกลาง	68	17.3
ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกกังวลหรือซึมเศร้าอย่างมาก	27	6.9
ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกกังวลหรือซึมเศร้าอย่างมากที่สุด	3	0.8
ค่าเฉลี่ยคะแนน EQ-5D-5L visual analogue scale	78.09 ± 16.76	
ค่าเฉลี่ยคะแนนอรรถประโยชน์ (utility)	0.56 ± 0.19	

ตารางที่ 3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนนอรรถประโยชน์ในผู้ดูแลผู้ป่วยโรคจิตเภท (แสดงเฉพาะที่มีนัยสำคัญ)*

ปัจจัย	Multiple linear regression		
	Coefficients (Beta)	p-value	95%CI
อายุ	-0.197	0.015*	-0.005, -0.001
รายได้ไม่เพียงพอ	-0.164	0.002*	-0.103, -0.023
การมีโรคประจำตัว	-0.247	< 0.001*	-0.135, -0.061

*p-value < 0.05

ตารางที่ 4 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนน EQ-5D-5L VAS ในผู้ดูแลผู้ป่วยโรคจิตเภท (แสดงเฉพาะที่มีนัยสำคัญ)*

ปัจจัย	Multiple linear regression		
	Coefficients (Beta)	p-value	95%CI
เพศชาย	0.155	0.002*	2.062, 8.889
การศึกษา			
มัธยมศึกษา/ปวช/ปวส	0.118	0.038*	0.226, 7.989
ปริญญาตรีขึ้นไป	0.155	0.017*	1.083, 11.159
รายได้ไม่เพียงพอ	-0.218	< 0.001*	-10.974, -3.635
การมีโรคประจำตัว	-0.188	< 0.001*	-9.917, -3.059

*p-value < 0.05

จากตารางที่ 4 พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนน EQ-5D-5L VAS ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ เพศชาย มีผลทำให้คะแนน EQ-5D-5L VAS เพิ่มขึ้น 0.155 หน่วย (95%CI = 2.062, 8.889) การศึกษาระดับมัธยมศึกษา/ปวช/ปวส มีผลทำให้คะแนน EQ-5D-5L VAS เพิ่มขึ้น 0.118 หน่วย (95%CI = 0.226, 7.989) และ การศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีผลทำให้คะแนน EQ-5D-5L VAS เพิ่มขึ้น 0.155 หน่วย (95%CI = 1.083, 11.159) ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนน EQ-5D-5L VAS ที่ลดลง ได้แก่ รายได้ไม่เพียงพอมีผลทำให้คะแนน

EQ-5D-5L VAS ลดลง 0.218 หน่วย (95%CI = -10.974, -3.635) และการมีโรคประจำตัว มีผลทำให้คะแนน EQ-5D-5L VAS ลดลง 0.188 หน่วย (95%CI = -9.917, -3.059)

อภิปราย

สำหรับการศึกษานี้ค่าเฉลี่ยคะแนนอรรถประโยชน์ของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภทชาวไทยมีค่าเท่ากับ 0.56 ± 0.19 ในขณะที่การศึกษา ค่าสัมประสิทธิ์จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างประชากรไทย¹⁰ จำนวน 1,207 ราย จาก 12 จังหวัดทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2557 โดย

มหาวิทยาลัยมหิดล และ HITAP ภายใต้โครงการวิจัยเครื่องมือประเมินคุณภาพชีวิต EQ-5D-5L: การทดสอบคุณสมบัติการวัดและค่าน้ำหนักอรรถประโยชน์ในประชากรไทย พบค่าคะแนนอรรถประโยชน์ของผู้ตอบแบบสอบถามเท่ากับ 0.58 แต่จากการทบทวนวรรณกรรมไม่พบข้อมูลของผู้ดูแลชาวไทย อย่างไรก็ตามจากการศึกษานี้มีการสัมภาษณ์เพื่อได้ข้อมูลมาเป็นแบบซึ่งหน้าจากผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภทที่มารับบริการที่สถานจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระยา มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างถึง 394 คน มีลักษณะการสัมภาษณ์ที่ได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์เพื่อให้เกิดการตอบคำถามให้ตรงจริงมากที่สุดตามสุขภาพปัจจุบันที่มีอยู่จริง และผู้สัมภาษณ์สามารถสังเกตสุขภาพของผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ด้วยหากการให้ข้อมูลไม่ตรงกับความเป็นจริงก็สามารถสังเกตหรือประเมินได้ด้วยตา และการสัมภาษณ์ซึ่งหน้าแบบนี้มีการแนะนำตนเองของผู้สัมภาษณ์ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกันเกิดความร่วมมือ¹²

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนนอรรถประโยชน์ ได้แก่ อายุ รายได้ไม่เพียงพอ และการมีโรคประจำตัว ด้านอายุ¹³ เกี่ยวข้องกับการปรับตัวและความสามารถในการดูแลตนเอง เนื่องจากผู้ดูแลที่มีอายุน้อยจะสามารถปรับตัวได้ดีกว่าและสามารถที่จะบริหารจัดการได้มากกว่าผู้ที่มีอายุมาก สอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรม Rafiyah และคณะ¹⁴ พบว่าอายุ รายได้ ภาวะสุขภาพของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภท¹⁵ โดยมีข้ออธิบายว่าผู้ดูแลที่มีอายุมากจะมีความวิตกกังวลในอายุของตนเองแล้ว

ยิ่งตนเองยังมีอายุมากภาระที่มีอยู่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตที่แย่ลง¹⁶ Kolyanee และคณะ¹⁷ ศึกษาปัจจัยคัดสรรที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภทที่ให้การดูแลผู้ป่วยที่บ้าน มีข้ออธิบายในการอภิปรายว่าอายุมีความเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแล ผู้ดูแลที่มีอายุมากขึ้นจะมีคุณภาพชีวิตที่แย่กว่าผู้ดูแลที่มีอายุน้อยกว่า เนื่องจากผู้ดูแลส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ตอนกลางซึ่งคนในวัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมถอย อาจมีการปรับตัวไม่ดี เกิดความเครียดในการดูแลทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจึงส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตที่แย่ลง

ด้านรายได้ที่ไม่เพียงพอ Rafiyah และคณะ¹⁴ ทบทวนวรรณกรรมในผลกระทบของผู้มีรายได้น้อยมีความสัมพันธ์กับระดับที่สูงขึ้นของภาระในการดูแลผู้ป่วย รายได้ต่ำเป็นแรงกดดันที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกความเครียดในระหว่างการให้การดูแลสมาชิกในครอบครัวที่ป่วย Pratima และคณะ¹⁸ ศึกษาภาระและคุณภาพชีวิตในกลุ่มสมรสของผู้ป่วยจิตเภท พบค่าคะแนนคุณภาพชีวิตของกลุ่มสมรสต่ำกว่าค่าคะแนนเฉลี่ย มีความเครียดจากอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยแบบเฉียบพลันมีภาระในการดำเนินชีวิตในทุก ๆ วัน และมีความเกี่ยวข้องกับความบกพร่องของสุขภาพและสถานะภาพทางการเงินของตนเอง มีการศึกษาที่สอดคล้องของ Gupta และคณะ¹⁹ ประเมินภาวะคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภท 398 คน ที่ดูแลผู้ป่วยมา 12 เดือน เทียบกับผู้ดูแลผู้ป่วยในเรือนไขอื่นหรือผู้ที่ไม่ใช่ผู้ดูแลผู้ป่วยในกลุ่มประเทศ EU 5 ประเทศ พบค่า health utilities

ของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภท = 0.64 ต่ำกว่าผู้ดูแลผู้ป่วยในเรือนไข่อื่นหรือผู้ที่ไม่ใช่ผู้ดูแลผู้ป่วย ซึ่งมีค่า = 0.71 นอกจากนี้ผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภทมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาการนอน การนอนไม่หลับ ความเจ็บปวด ปวดหัว มีความรู้สึกอิจฉา ความวิตกกังวล และภาวะซึมเศร้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติมากกว่ากลุ่มเปรียบเทียบเช่นกัน

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนน EQ-5D-5L VAS ที่เพิ่มขึ้น คือ เพศ และระดับการศึกษามัธยมศึกษาขึ้นไป ด้านเพศชาย จากงานวิจัยของ Schneider และคณะ²⁰ ศึกษาผู้ดูแลเด็ก 273 คนประเทศแคนาดา ในความแตกต่างทางเพศที่ต้องดูแลเด็กที่มีความเจ็บป่วยตลอดชีวิต ผลการศึกษาพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในทางเพศ อธิบายว่าเพศ บทบาททางสังคม และปัจจัยของฮอโมนที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคมของผู้หญิงจะเป็นคุณลักษณะเด่นทำให้ผู้หญิงใช้เวลาการดูแลมากกว่าผู้ชาย ในแง่ของฮอโมนในร่างกายมีส่วนที่ทำให้ผู้หญิงมีความเครียดและทุกข์มากกว่าผู้ชาย รวมทั้งความเป็นผู้หญิงทำให้มีลักษณะของความเอาใจใส่ในการดูแลมากกว่าจึงเป็นทุกข์

ด้านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป มีผลทำให้คะแนน EQ-5D-5L VAS เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Wong และคณะ²¹ ศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้ดูแล 276 คน ที่มีความทุกข์ทรมานจากการดูแลผู้ป่วยที่เป็นญาติมีความเจ็บป่วยทางจิตในช่องอก บทบาทของลักษณะผู้ดูแลภาระการดูแลและความพึงพอใจกับการบริการทางจิตเวช พบว่าผู้ดูแลกลุ่มนี้ที่มีอายุน้อย มีระดับการศึกษาต่ำกว่า มีความ

ยุ่งยากที่จะจัดการอาการผู้ป่วยได้ ไม่พอใจที่จะเข้ารับบริการ และมีคุณภาพชีวิตต่ำกว่า ผู้ดูแลที่มีการศึกษาสูงกว่าจะพึงพอใจในการเข้ารับบริการทางจิตมากกว่า

ในส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคะแนน EQ-5D-5L VAS ที่ลดลง ได้แก่ รายได้ไม่เพียงพอ และการมีโรคประจำตัว Kolyanee และคณะ¹⁷ ศึกษาพบว่ารายได้ของผู้ดูแลมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภทและภาวะสุขภาพของผู้ดูแลมีความสัมพันธ์ทางบวกกับคุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเภท การที่มีคนในครอบครัวเจ็บป่วยทำให้ครอบครัวต้องสูญเสียรายได้และเงินออมที่ลดลงทั้งจากค่าใช้จ่ายส่วนตัวของผู้ป่วย ค่ารักษาพยาบาลที่จำเป็นในระยะยาวและต่อเนื่อง ครอบครัวใดมีรายได้ค่อนข้างต่ำก็จะทำให้เกิดความยากลำบากยิ่งขึ้น ในส่วนที่ผู้ดูแลมีสุขภาพดีมีแนวโน้มที่จะมีความพึงพอใจในชีวิตมากกว่าผู้ดูแลที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพ เนื่องจากการดูแลผู้ป่วยจิตเภทจะต้องใช้เวลาเกือบตลอดทั้งวันในการดูแลจึงอาจมีผลกระทบต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้ดูแล หากผู้ดูแลมีสุขภาพที่ดีจะสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองได้อย่างเพียงพอ อีกทั้งยังทำให้ไม่มีความรู้สึกเครียดกับภาระที่ต้องรับผิดชอบในการดูแลผู้ป่วย จึงทำให้ผู้ดูแลที่มีสุขภาพดีมีคุณภาพชีวิตดีกว่าผู้ดูแลที่มีปัญหาสุขภาพ

ข้อจำกัด

เป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้ดูแลผู้ป่วยโรคจิตเภทที่มารับบริการที่สถาบันจิตเวชศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าพระยา และไม่ได้แยกผู้ดูแลออกเป็น ผู้ดูแลหลัก และผู้ดูแลรอง ซึ่งอาจทำให้ปัจจัย ที่ศึกษาบางตัวเปลี่ยนแปลงได้

นอกจากนี้มีปัจจัยบางปัจจัยที่ไม่ได้รับการรวบรวม เช่น ลักษณะของผู้ป่วยที่ดูแล (ลักษณะอาการหรือปัญหาพฤติกรรมของผู้ป่วยที่ดูแล ความรุนแรงของความเจ็บป่วย และความสามารถในการช่วยเหลือตนเองของผู้ป่วยที่ดูแล) เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการหา แนวทางการป้องกัน และช่วยเหลือผู้ดูแลผู้ป่วย โรคจิตเภทไม่ให้มีคุณภาพชีวิตที่แย่ลง และนำ ตัวแปรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต ในผู้ดูแลผู้ป่วยโรคจิตเภทมาเป็นแนวทางการ พัฒนาโปรแกรมเพิ่มคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ควรมีการศึกษาตัวแปรที่ครอบคลุมมากขึ้น ในด้าน ต่าง ๆ ของผู้ป่วยด้วย เช่น ลักษณะและความ รุนแรงของอาการทางจิต รวมทั้งมีการศึกษา ในเชิงทดลอง เพื่อยืนยันผลการวิจัยอีกครั้งหนึ่ง

สรุป

การวัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพโดยใช้ EQ-5D-5L ของผู้ดูแล ทำให้พบปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตคือ อายุ การศึกษา รายได้ และโรคประจำตัว ซึ่งสามารถผลมา ใช้เป็นประโยชน์ในทางคลินิก โดยเฉพาะ ค่าอรรถประโยชน์ที่จะนำมาประเมินผลทาง เศรษฐศาสตร์ในการกำหนดนโยบายได้ต่อไป ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุนมูลนิธิโรงพยาบาล สมเด็จพระเจ้าพระยา ในพระบรมราชูปถัมภ์ฯ ที่ สนับสนุนทุนในการทำวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณ อ.ดร.ชนะภูมิ รัตนานุกงศ์ ภาควิชาเวชศาสตร์ ป้องกันและสังคม คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการให้คำปรึกษา ด้านสถิติ

เอกสารอ้างอิง

1. Kaplan HI, Sadock BJ. Kaplan and Sadock's Synopsis of Psychiatry: Behavioral Sciences, Clinical Psychiatry. 1st ed. USA: Williams & Wilkins; 1998.
2. เสาวลักษณ์ ยาสวรรณ. คุณภาพชีวิตของผู้ดูแลผู้ที่เป็นโรคจิตเภท [วิทยานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต]. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2545.
3. กรมสุขภาพจิต. ตารางแสดงจำนวนและอัตรา ผู้ป่วยสุขภาพจิตต่อประชากร 100,000 คน ปี พ.ศ. 2553. [online]. Available from: <http://www.plan.dmh.go.th/FormRptDmh/view.asp?id=134> [2015 Jul 29].
4. สุจริต สุวรรณชีพ. ความเครียด. วารสารจิตวิทยาคลินิก 2531; 19(2): 95-9.
5. Knodel J, Chayovan N. Population Ageing and the Well-Being of Older Persons in Thailand: Past Trends, Current Situation and Future Challenges. UNFPA Thailand and Asia and the Pacific Regional Office, Bangkok, Thailand; 2008.

6. เยาวลักษณ์ กลิ่นหอม. ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งในการมองโลกของสมาชิกครอบครัวผู้ป่วยจิตเภท [วิทยานิพนธ์]. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2540.
7. Caqueo-Urizar A, Gutiérrez-Maldonado J, Miranda-Castillo C. Quality of life in caregivers of patients with schizophrenia: A literature review. *Health and Quality of Life Outcomes* 2009; 7: 84.
8. Bostrom AC, Boyd MA. Schizophrenia. In M. A. Boyd (Ed.), *Psychiatric nursing: Contemporary practice*, Philadelphia, New York: Lippincot William & Wilkins; 2005.
9. Havens B. Home based and long term care. Geneva: World Health Organization; 1999.
10. โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ. เครื่องมือประเมินคุณภาพชีวิต EQ-5D-5L: การพัฒนาการทดสอบทางจิตวิทยา และค่าน้ำหนักอรรถประโยชน์ในประเทศไทย; 2555.
11. จันทนา พัฒนเกษข และคณะ. แบบสอบถามคุณภาพชีวิต EQ-5D-5L ฉบับภาษาไทย. โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ 2558; 3 (24): 1-4.
12. โครงการบริการผู้ป่วยจิตเวชเรื้อรังในชุมชนภายใต้กองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2559. การดูแลผู้ป่วยจิตเวชเรื้อรังในชุมชนสำหรับบุคลากรระดับปฐมภูมิ; 2558.
13. Mothanathet S, Limwattananon C, Chansung K. Assessment of Utility of Patients with B-cell Non-Hodgkin's Lymphoma. Graduate Research Conference 2013, Khon Kaen University; 1060-8.
14. Rafiyah I, Sutharangsee W. Review: Burden on Family Caregivers Caring for Patients with Schizophrenia and Its Related Factors. *Nurse Media Journal of Nursing* 2011; 1(1): 29-41.
15. Juvang L, Lambert CE, Lambert VA. Predictors of family caregiver's burden and quality of life when providing care for a family member with schizophrenia in the people's republic of China. *Nursing and Health Sciences* 2007; 9: 192-8.
16. Chen YY. Factors Associated With Care Burden and Quality of Life Among Caregivers of the Mentally Ill in Chinese Society. *Int J Soc Psychiatry* March 2011; 57(2): 195-206.
17. Kolyanee A, Dangdomyouth P, Aumtanee A. Selected Factors Relating to Quality of Life among Caregivers Caring for Patients with Schizophrenia at Home. *Journal of The Police Nurse* 2015; 7 (1): 128-40.
18. Pratima K, Bhatia MS. Burden and Quality of Life in Spouses of Patients with Schizophrenia and Bipolar Disorder. *Delhi Psychiatry journal* 2013; 16(1): 83-9.
19. Gupta S, Isherwood G, Jones K, Impe KV. Assessing health status in informal schizophrenia caregivers compared with health status in non-caregivers and caregivers of other conditions. *BMC Psychiatry* 2015; 15(1).
20. Schneider M, Steele R, Cadell S, Hemsworth D. Differences on psychosocial outcomes between male and female caregivers of children with life-limiting illness. *Journal of Pediatric Nursing* 2010; 30: 1-14.
21. Wong DFK, Lam AYL, Chan SK, Chan SF. Quality of life of caregivers with relatives suffering from mental illness in Hong Kong: roles of caregiver characteristics, caregiving burdens and satisfaction with psychiatric services. *Health Qual Life Outcomes* 2012; 10: 15.